

ВІДГУК

офиційного опонента на дисертацію **Мірошниченко Олени Анатоліївни** «Психологічна готовність особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації», поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

За роки незалежності Україна на антарктичній станції «Академік Вернадський» долучилася до виконання почесної та відповідальної міжнародної місії спостереження за геодезичними, радіофізичними, кліматичними процесами в Антарктиді, що віддзеркалюють глобальні кліматичні зміни на Землі. Актуальність теми дослідження базується на тому, що від психологічної готовності зимівників українських експедицій великою мірою залежить рівень виконання їх професійних обов'язків, а відповідно, і міжнародних зобов'язань України. Особливо гостро проблема психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах постає сьогодні, коли існування та діяльність населення України відбувається в екстремальних і особливих умовах.

Рецензована дисертація має чітко побудовану структуру, що змістово відображає послідовність вирішення поставлених завдань дослідження. Представлену структуру наукової роботи вважаємо виправданою та логічною. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, доведено її актуальність, визначено мету і завдання дослідження. Констатується, що дослідження виконано в межах Державної цільової науково-технічної програми досліджень України в Антарктиці на 2011–2020 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. за № 1002. Дисерантка чітко визначила об'єкт і предмет дослідження, що дозволило їй вичленувати сутнісні аспекти проблеми, які змістово визначають теоретичні та практичні підходи щодо реалізації завдань дослідження, зокрема, аналіз сутнісних та структурних особливостей психологічної готовності, визначення її змісту та структурно-компонентного складу в умовах Антарктики; обґрунтування та емпірична верифікація функціонально-особистісної моделі психологічної готовності україн-

ського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики; обґрунтування методично-процедурного забезпечення емпіричного вивчення психологічної готовності зимівників до життєдіяльності у контексті вікової періодизації; на цій основі розроблення професіограми та системи соціо-психотипів українських зимівників, які виконують діяльність в екстремальних умовах; проведення емпіричного дослідження психологічної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики та здійснення порівняльного аналізу її показників у розрізі вікових груп і психотипологічних особливостей зимівників у динаміці; обґрунтування психолого-педагогічних зasad психологічного супроводу членів експедицій; надання науково-методичних рекомендацій щодо підбору членів експедицій та призначення їх керівників.

Беззаперечним здобутком авторки є добір арсеналу методичного інструментарію психологічних методик (28 найменувань) з метою дослідження різних аспектів готовності українських зимівників до діяльності в умовах Антарктики, які можуть бути використані в роботі з фахівцями інших видів екстремальної діяльності.

Авторкою докладно обґрунтовано провідні теоретико-методологічні засади дослідження особливостей психологічної готовності особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики, що підсилюється проведеним аналізом широкого кола літературних психологічних джерел (як вітчизняних, так і зарубіжних) щодо зазначеної проблематики. Зокрема, проаналізовано зміст поняття «життєдіяльність» у плані її взаємозумовленості з онтогенетичним розвитком людини, виокремлено основні підходи до розуміння змісту психологічної готовності особистості до здійснення життєдіяльності в екстремальних умовах. Окрему увагу авторка приділяє розгляду поняття «психологічна адаптація», яке аналізується як процес багатоступеневого пристосування на різних рівнях: біологічному, психофізіологічному, особистісному, професійному.

Найважливішими здобутками авторки, що представлені у першому розділі, на нашу думку, є обґрунтування та пропонування власних визначень понять «психологічної готовності особистості до життєдіяльності в екстремальних

умовах» та «адаптація особистості». Заслуговує на увагу також обґрунтування та побудова «Моделі відповідності відношень, сфер діяльності, спрямованості і мотивації у структурі особистості зимівника» та «Соціальної моделі особистості українського зимівника», у яких визначна роль у формуванні готовності до діяльності в екстремальних умовах Антарктиki належить спрямованості особистості.

Другий роздiл дисертацiї роботи присвячено обґрунтуванню методологiчних засад емпiричного дослiдження, характеристицi обраних для його проведення методiв, вибiрки та органiзацiї дослiдницької роботи. В ньому також представлено складенi авторкою достатньо грунтовна професiограма зимівника та оригiнальна класифiкацiя його психотипiв. У науковому планi викликає iнтерес функцiонально-особистiсна модель психологiчної готовностi зимівника до життедiяльностi в умовах Антарктиki, яка включає методологiчно-цiльовий, змiстовий, дiагностично-порiвняльний i рефлексивно-результативний блоки. Центральне мiсце належить аналiзованiй структурi готовностi, зокрема, особистiснiй та функцiональнiй готовностi, в якiй видiлено: психофiзiологiчну, мотивацiйну, характерологiчну, адаптацiйну, когнiтивну, соцiально-психологiчну складовi. Слiд також зазnачiti високу репрезентативнiсть дослiджуваної вибiрки, до якої ввiйшли 71 зимiвник рiзних вiкових груп, якi брали участь у 10-ти українських рiчних експедицiях на Українськiй антарктичнiй станцiї «Академiк Вернадський».

У третьому роздiлi роботи дисертантою ретельно i докладно представлено результати першого етапу дослiдження, на якому було здiйснено напередоднi зимiвлi або в першiй мiсяць перебування на станцiї, вiдповiдно до видiлених складових структури готовностi. Цiкавим представляється той факт, що найвищий рiвень готовностi на початку експедицiї встановлено у зимiвникiв зriлого вiку (46–64 pp.), хоч високi рiвнi готовностi за окремими складовими психологiчної готовностi наявнi у зимiвникiв рiзних вiкових груп.

У наступному, четвертому роздiлi дисертацiї представлено порiвняльнi результати, що характеризують динамiку змiн показникiв психологiчної готов-

ності зимівників різних вікових груп впродовж річної експедиції на антарктичній станції. Досліджено виокремлені складові структури готовності: особистої і функціональної, за тими самими методиками, що були проведені на першому зразку. Авторка обґрунтовано констатує, що найвищі показники позитивної динаміки демонструє старша вікова група зимівників (46-64 рр.). Особливо яскраво проявляється перевага представників старшої групи у результатах щодо мотиваційної і соціально-психологічної складових психологочної готовності до життєдіяльності в умовах Антарктики.

У завершальному, п'ятому розділі дослідження обґрунтовано та проаналізовано критерії готовності до життєдіяльності особистості в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації, проаналізовано особливості психологочної готовності у представників різних психотипів зимівників, розглянуто соціально-психологічний аспект з урахуванням вікових особливостей та індивідуально-типологічних якостей зимівників антарктичної станції з метою створення стабільного колективу. Видеться, на наш погляд важливим, що дослідниця аналізує вплив начальника експедиції на ефективність адаптації підлеглих до екстремальних умов Антарктики. Доцільним та таким, що має практичну значущість, є обґрунтування психолого-педагогічних зasad відбору кандидатів в УАЕ з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних особливостей.

Загальні висновки є ґрунтовними, докладно та системно відображають зміст отриманих наукових здобутків. В роботі отримано низку вагомих результатів, що мають виражену наукову новизну. Серед них, зокрема, відзначаємо: розробку функціонально-особистісної моделі готовності українського зимівника до життєдіяльності в умовах Антарктики, обґрунтування структури психологочної готовності, визначення показників та критеріїв зазначеної готовності українських зимівників до таких умов, аналіз динаміки змін показників компонентів психологічної готовності впродовж річної експедиції, визначення вікових особливостей мотивації до діяльності в умовах Антарктики, розробку професіограми та психотипів зимівника.

Дисертаційна робота має суттєву практичну значущість і потенціал використання її результатів для дослідження дотичних проблем. Так, авторкою розроблено та впроваджено в практику підготовки до антарктичних експедицій українських зимівників психологічну тренінгову програму «Формування психологічної готовності до діяльності в умовах антарктичної станції», яка складається з діагностичного, навчально-тренувального, супровідного та реабілітаційного етапів. Беззаперечним надбанням авторки є опубліковані навчально-методичні посібники щодо здійснення підготовки людей тих професій, чия діяльність відбувається в екстремальних умовах, серед яких «Діяльність психолога з підготовки фахівців до роботи в екстремальних умовах», «Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих» та «Технології діагностики і прогнозу психофізіологічного статусу для відбору фахівців до роботи в екстремальних умовах».

Дисертаційне дослідження має фундаментальну апробацію (участь у 34-х міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях) та документально підтверджено дев'ятьма довідками про результати впровадження. Зміст дисертації повністю викладено в 16 статтях у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 2 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, що входять до країн Євросоюзу, та 5 статтях у наукових періодичних виданнях, що проіндексовані у базах Scopus та Web of Science. Варто зазначити, що О. А. Мірошниченко є автором одноосібної монографії, розділу в колективної монографії, опублікованої в країні ЄС, а також 8 науково-методичних посібників і співавтором підручника з грифом МОН.

Дисерантка використала значну кількість джерел – 417 найменувань, із яких – 96 іноземними мовами.

Зміст автореферату ідентично відбиває основні наукові твердження дисертації.

Таким чином, дисеранткою якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосуванні адекватні меті та завданням методи дослідження, проведено ґрунтовний кількісний та якісний аналіз отриманих даних, проведена їх аде-

кватна інтерпретація, вибірка високо репрезентативна. Узагальнення емпіричних результатів свідчать про їх достовірність, а також належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень та загальних висновків.

Одночасно, до дисертаційної роботи можна висловити окремі побажання та зауваження:

1. Зазначаючи, що дисерантка чітко визначила свої вихідні методологічні засади дослідження, однак варто було б врахувати твердження духовної парадигми, але не як якогось окремого дискурсу, аспекту, контексту чи нового методологічного тренду, а як вимоги цілісного підходу в дослідженні людини (особистості) та її життєдіяльності в єдності тіла, душі та духу. Якраз врахування реальної онтології автентичного духовного я в життєдіяльності західної цивілізації, українського суспільства, окремої спільноти та індивідуального суб'єкта попереджує виникнення актуальних деструктивних моментів, зокрема, у створенні додаткових ресурсів у розв'язанні проблеми у віdbудові України повоєнного періоду, що також стосується життєдіяльності українських зимівників в умовах Антарктиди.

2. Дослідження проводилося протягом тривалого часу (10 років), в ньому брало участь досліджувані, які по кілька разів перебували в експедиції, відтак було б цікаво, якби дослідниця представила монографічні, матеріали, що стосуються індивідуальних варіантів цілісної динаміки готовності українських зимівників до життєдіяльності в умовах Антарктиди.

3. Використовуючи досить широкий арсенал методів емпіричного дослідження проблеми, зокрема, і авторські, в дослідженні темпераменту зимівників можна було використати методику запропоновану українським психологом Борисом Цукановим, а не тільки зарубіжні.

4. У п'ятому розділі дисеранткою наводяться обґрунтування психолого-педагогічних зasad супроводу членів українських антарктичних експедицій та методичні рекомендації щодо відбору кандидатів до них. Було б доцільно представити програму супроводу зимівників протягом зимівлі більш докладно.

5. Стиль викладання тексту дисертаційного дослідження місцями надто емоційний, що вірогідно пояснюється певною небайдужістю авторки до викладеного матеріалу.

Одночасно констатуємо, що висловлені зауваження та побажання мають почасти дискусійний характер, а вказані недоліки не знижують достовірність та наукову цінність викладених в дисертації наукових результатів.

Висновок:

За темою та змістом дисертація «Психологічна готовність особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики» відповідає паспорту наукової спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Дисертація є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати, які забезпечують розв'язання важливої й актуальної теоретичної і прикладної проблеми.

Дисертація виконана згідно вимог Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (затвердженого постановою № 1197 Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 року), а її авторка – **Олена Анатоліївна Мірошниченко** заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка,
доктор психологічних наук, професор

Мироslav САВЧИН

Відсусканено до спеціалістичного
вченого ради 12 жовтня 2021 р.

Учений секретар СВР *М. Савченко* * f. 10.